

Konserwatywne wątki w poglądach Machiavellego

Autor tekstu: Łukasz Siciński

Machiavelli z założenia chce, by jego dzieło oddziaływało: poucza, przekonuje do określonych wartości, nawołuje do przyjęcia konkretnych rozwiązań. Celem, który chciałby osiągnąć ma być zmiana dotychczasowego sposobu myślenia, odejście od pewnych wartości i przyjęcie innych (zdaniem Machiavellego lepszych), co ma w konsekwencji doprowadzić do wymiernych korzyści społeczno-politycznych.

W mojej opinii idee, do których, czasami z ogromną żarliwością, przekonuje autor *Księcia* mają w dużej mierze charakter konserwatywny. Powyższa teza nie znaczy oczywiście, że uznaję Machiavellego za klasyka konserwatywności. Jak wiadomo, konserwatywność ostatecznie ukształtowała się dopiero w reakcji na Rewolucję Francuską. Nie chcę też czynić z autora *Księcia* postaci kluczowej dla rozwoju konserwatywności. Chodzi mi raczej o wskazanie na pewne podstawowe idee Machiavellego, które, jak się wydaje, mają zabarwienie konserwatywne. Idee te to pesymistyczny obraz natury ludzkiej i jego konsekwencje, specyficzny stosunek do przeszłości, swoisty program zmiany społecznej oraz antyindywidualizm.

NATURA LUDZKA, PRAWO I RELIGIA

Najdobitniej Machiavelli charakteryzuje naturę ludzką w *Księciu*. Jak pisze, „O ludziach (...) da się to w ogólności powiedzieć, że bywają niewdzięczni, zmienni, obłudni, tchórzliwi w niebezpieczeństwie, chciwi zysku, póki im świadcysz dobrodziejstwa są tobie całkiem oddani, gotowi poświęcić krew, mienie, życie swoje i życie swoich dzieci (...), dopóki niebezpieczeństwo stoi daleko, ale niech no tylko się zbliży, już masz ich wszystkich przeciwko sobie” [1]. Człowiek Machiavellego to istota z natury egoistyczna, jedynie z konieczności zdolna do czynienia dobra; kierują nią namiętności, często zachowuje się nierozumnie.

Natura człowieka jest niezmienna, ale nie znaczy to, że zła w człowieku nie można „zagłuszyć”. Zauważa to Strauss, który pisze: „...choć człowiek [według Machiavellego - Ł. S.] jest z natury egoistyczny i tylko egoistyczny, a tym samym zły, to może stać się on (...) dobry. Transformacja taka wymaga przymusu. Sukces tego przymusu jest możliwy dzięki temu, że człowiek jest istotą niezwykle podatną na kształtowanie, w stopniu znacznie większym niż dotąd sądzono” [2].

Człowiek będąc z natury zły, egoistyczny może mimo to stać się dobry, uspołeczniony. Kluczowe w tym kontekście są prawo i religia, które narzucają konkretne wartości i skłaniają do określonych zachowań, słowem, wychowują człowieka na istotę społeczną, cnotliwą.

Machiavelli ma na myśli określone prawa, jest on zapatrzony w ustrój i prawa republiki rzymskiej. Liczne przykłady cnót obywatelskich, w jakie obfitują dzieje tej republiki są dla niego dowodem dobrych praw.

Podobnie ma się rzecz w przypadku religii. Wychwalając religię Rzymian i krytykując religię chrześcijańską autor *Księcia* pisze: „Dlaczego więc w owych czasach ludzie kochali wolność więcej niż dzisiaj? Sądzę, że pochodzi to z tej samej przyczyny, która sprawia, że ludzie są dzisiaj słabsi. Przyczyna ta leży zaś, moim zdaniem, w różnicy między wychowaniem dzisiejszym a starożytnym, która z kolei wynika z różnicy między religią naszą a religią starożytnych. Nasza religia wskazała nam bowiem prawdę i właściwą drogę, sprawiając, że mniej dbamy o zaszczyty tego świata; poganie natomiast wysoko je cenili i pokładali w nich najwyższe dobro, dlatego też okazywali się dużo śmielsi w swych czynach” [3].

To właśnie religia pogańska rozwija w ludziach ekspansywność, społeczną postawę, oddanie dla sprawy ojczyzny — wartości dla Machiavellego najważniejsze.

Według autora *Księcia* religia ma nieść ze sobą autorytet. Machiavellego nie interesuje, czy jest ona prawdziwa czy fałszywa, ważne jest, aby spełniała swoją funkcję: wychowywała, kształtowała określone cechy i zachowania.

Obok istotnych funkcji prawa i religii jako swoistych instrumentów wychowania, Machiavelli dostrzega też znaczenie przeszłości. Jest ona dla niego skarbnicą wzorców i wartości, od których ludzie odeszli w wyniku destrukcyjnego działania religii chrześcijańskiej i bezprawia.

PRZESZŁOŚĆ

W swoich rozważaniach Machiavelli nieustannie odwołuje się do historii. Owe odwoływanie się spełnia dwoistą funkcję [4]. Po pierwsze, historia dla autora *Księcia* to swego rodzaju „laboratorium”, w którym bada się takie czy inne tezy dotyczące człowieka. Jak pisze Maneli, „Machiavelli jest bodaj pierwszym dziejopisarzem nowożytnym, który chce badać wydarzenia dziejowe jako fakty — opisywać je i stwierdzać zależności między nimi, które ujawnia właśnie wyzbyty moralistyki i retoryki opis” [5]. Z drugiej strony — co zostało wyżej zaznaczone i co, jak sędzę, jest bardziej istotne — historia dla Machiavellego to źródło wartości i wzorców moralnych.

Stosunek Machiavellego do współczesnych mu czasów jest jednoznaczny. Sytuacja Włoch jest tragiczna: prywatna, słabość społeczno-polityczna, hulające po kraju obce armie. Machiavellego uderza brak wartości, odejście od chlubnych tradycji (przede wszystkim od tradycji republikańskiego Rzymu). Jak pisze, „Przyjrzyjmy się (...) wspaniałym czynom, które ukazuje nam historia starożytnych królestw i republik, czynom dokonanych przez królów, dowódców, obywateli, prawodawców i innych, którzy nie szczędzili swych sił w służbie ojczyzny. Otóż czyny te bardziej się podziwia, niż naśladuje; powiem nawet, że od ich przykładu stroni się tak dalece, iż żadnego śladu już nie pozostało z owych cnót starożytnych” [6].

Autor *Księcia* apeluje o dostrzeżenie wagi przeszłości przede wszystkim jako skarbnicy określonych wartości i wzorów. Jednocześnie chce on przywrócić owe wartości, nawołuje do powrotu do nich.

Co jest typowe dla takich sytuacji, Machiavelli idealizuje przeszłość, przemilcza pewne wydarzenia lub interpretuje je tak, aby potwierdzały jego punkt widzenia. Prowadzi to w konsekwencji do powstania swoistej utopii: ogromna niechęć autora *Księcia* do czasów mu współczesnych w połączeniu z zapatrzeniem w wyidealizowaną przeszłość owocuje programem całościowej zmiany społecznej, programem powrotu do porządku niegdyś istniejącego. Także to wpisuje się do pewnego stopnia w paradygmat konserwatywny, a dokładniej, w pewne radykalizmy z nim związane.

KONSERWATYZM DECYZJONISTYCZNO-RADYKALNY

W swojej pracy na temat konserwatyizmu Skarzyński wyróżnia kilka jego typów. Ze względu na czynnik uznawany przez konserwatystów za podstawowy jeżeli chodzi o stabilizację i utrzymanie ładu społecznego wyróżnia on konserwatyizm organiczny, metafizyczny, społeczno-kulturowy oraz decyzyjnistyczny, z kolei ze względu na stosunek zwolenników konserwatyizmu do zmian społecznych - konserwatyizm status quo, ewolucjonistyczny, reformistyczny oraz radykalny [7].

Z powyższych typów szczególnie interesujące są konserwatyizm decyzyjnistyczny i radykalny. Specyfika idei, jakie niosą ze sobą te konserwatyzy wyraża się w znacznym stopniu przystawać do tego, co głosi Machiavelli.

Kluczową ideą konserwatyizmu w wersji decyzyjnistycznej jest idea przejściowego zawieszenia porządku prawnego i powołania do życia dyktatury. Wiąże się to z przekonaniem o upadku wartości i kryzysie rzeczywistości społecznej. Dyktator jest tu postrzegany jako siła zdolna usunąć zepsucie i zaprowadzić porządek. Jeżeli chodzi o konserwatyizm radykalny, warto zwrócić uwagę na swoiste połączenie dwóch grup wartości, pozornie przeciwstawnych, jakie ów światopogląd łączy. Jak pisze Skarzyński, „Występują w nim w zasadzie dwie grupy wartości i koncepcji: konserwatywne i radykalne. Źródłem pierwszych jest zazwyczaj nostalgia za tym, co było, lub ewentualnie za tym, co niegdyś miało istnieć, przynajmniej w przekonaniu konserwatysty. Źródłem drugich jest rozczarowanie aktualnym środowiskiem społecznym, podlegającym znacznej degeneracji, nie dającym się nawet w części zaakceptować” [8].

Konserwatyizm decyzyjnistyczny i radykalny nie wykluczają się, a nawet dość często występują razem. Wyżej wymienione rysy obu konserwatyzmów łączą się także w doktrynie Machiavellego.

Jak już nadmieniałem, autor *Księcia* nie dostrzega we współczesnej mu rzeczywistości społecznej żadnych wartości, doskwiera mu kryzys i słabość ojczyzny oraz zepsucie moralne Włochów. Z drugiej strony jest on zapatrzonej w swój ideał, jakim jest republikański Rzym. W tym kontekście rodzi się koncepcja księcia-dyktatora mającego przywrócić porządek. To właśnie księżę — jednostka wybitna — ma zjednoczyć i wyzwolić Włochy.

Według Machiavellego zaprowadzenie wolności, zreformowanie państwa zepsutego „...osiągnąć można jedynie przez nadanie mu ustroju o wiele bardziej bliskiego monarchii niż republice; a to dlatego, żeby ludzie, którzy przez swą zuchwałość nie zechcą podporządkować się prawom, zmuszeni byli schylić czoło przed królewskim prawie autorytetem” [9].

Dla autora *Księcia* istotne jest, że czynnikiem rządzącym w takiej sytuacji musi być jednostka, a nie grupa ludzi. Grupa ludzi będąc u władzy działa zbyt wolno, zbyt długo decyduje się na konkretne rozwiązania i posunięcia, podczas gdy działać trzeba szybko, ponieważ sytuacja jest ze wszech miar wyjątkowa.

Książę Machiavellego działa w warunkach zawieszenia dotychczasowego porządku prawnego i moralnego. Wszystko jest podporządkowane interesowi ogółu, służy zaprowadzeniu ładu dla wspólnego dobra. Z tej perspektywy wszelkie decyzje księcia, które mogłyby powszechnie być uznane za niemoralne czy wręcz nieludzkie są usprawiedliwione.

Porządek zaprowadzony przez dyktatora ostatecznie ma się przekształcić w republikę. Jak pisze Grzybowski, według Machiavellego, „...dla Włochów wieku XVI, w których instynkt państwowotwórczy ludności osłabł, które są zagrożone przez najazd z zewnątrz — odpowiednią formą ustroju jest absolutyzm jednoczący je w jedno państwo (...) Skoro zaś nastąpi zjednoczenie, skoro władza zapewni jednostkom własność i bezpieczeństwo, skoro to będzie wstępnym krokiem dla ponownego odrodzenia zmysłu państwowego w obywatelach — nastąpić będzie mógł powrót do modelu idealnego, republiki” [10].

Ustrój panujący w republikańskim Rzymie jest najlepszym z możliwych, dlatego też, według Machiavellego, trzeba go przywrócić, wrócić do chlubnych tradycji republiki rzymskiej. W ten sposób znów zapanują czasy wspaniałych podbojów, wolności, wielkości i siły, czasy panowania cnoty i waleczności.

Zagadnienie powrotu do przeszłego porządku wiąże się w poglądach autora *Księcia* nie tylko z konkretną sytuacją Włoch XVI wieku, ale jest poruszane także w szerszym kontekście. Jak pisze Machiavelli, „...najlepiej są ukonstytuowane i najdłużej trwają te organizmy, które za pomocą swych ustaw często mogą się odnawiać, lub te, które niezależnie od swych ustaw powracają do pierwotnych porządków dzięki jakiemuś przypadkowi. Jasne jest jak słońce, że jeśli do odnowy takiej nie dojdzie, organizmy owe długo nie pożyją” [11]. Co ciekawe, autor *Księcia* przez „organizmy” rozumie nie tylko królestwa i republiki, ale również religię. Także ona wymaga od czasu do czasu swoistej odnowy, powrotu do podstaw.

ANTYINDYWIDUALIZM

Jak już zaznaczałem, autor *Księcia* krytykuje moralność chrześcijańską przeciwstawiając jej moralność pogańską. Naczelne wartości świata pogańskiego są diametralnie różne od wartości, jakie niesie moralność chrześcijańska z jej miłosierdziem, litością i pogardą dla świata doczesnego.

System wartości moralności pogańskiej, o której pisze Machiavelli, ma dla niego wymiar wyłączenie społeczny. Tylko ten system może uczynić z ludzi jednostki silne, ambitne, zdyscyplinowane, pracujące dla dobra ogółu. Jak pisze autor *Księcia* „...nie prywatnie, lecz dobro publiczne stanowi o wielkości państw” [12]. Owe dobro jest tu najważniejsze, poświęcenie kilku jednostek na rzecz całości społecznej jest czymś normalnym i Machiavelli nie widzi w tym żadnego problemu.

Prymat całości nad poszczególnymi jednostkami, moralności społecznej nad jednostkową jest tu wyraźny. Wszystko jest podporządkowane celom społecznym, które to cele są wartościami najwyższymi. Wartości i cele jednostki mają swe znaczenie tylko gdy wpisują się w cele ogółu, gdy się z nimi identyfikują. Jednostka ludzka dopiero wtedy staje się wartościowa, gdy staje się częścią większej całości, na rzecz której pracuje.

ZAKOŃCZENIE

Autor *Księcia* głosi w swoich dziełach swoistą apologię przeszłości, nawołuje do powrotu do niej, do kontynuacji zapomnianych tradycji. Wychodząc od pesymistycznej wizji natury ludzkiej dostrzega on konkretne urządzenia i mechanizmy społeczne mogące z człowieka stworzyć jednostkę dobrą, uspołecznioną. Określone prawa, ustrój, charakter religii i moralności z nią związanej powodują, że człowiek przestaje być egoistą i zaczyna pracować na rzecz ogółu, tak jak miało to miejsce kiedyś, w przeszłości. Przeszłość jest tu wzorem, który trzeba wskrzesić — stąd nawoływanie Machiavellego do zmiany. Wszystko to, jak sądzę, nosi

wyraźne znamiona konserwatyzmu.

*

Bibliografia:

1. I. Berlin, *Oryginalność Machiavellego*, przeł. Z. Dorosz, „Literatura na Świecie”, 1986/6.
2. K. Grzybowski, Wstęp do: N. Machiavelli, *Księżę; Rozważania*, przeł. W. Rzymowski, K. Żaboklicki, Warszawa 1993.
3. N. Machiavelli, *Księżę; Rozważania*, przeł. W. Rzymowski, K. Żaboklicki, Warszawa 1993.
4. M. Maneli, *Machiavelli*, Warszawa 1968.
5. A. Podgórecki, *Socjotechniczne wątki w twórczości Machiavellego*, [w:] A. Tomasiak-Brzost (red.), *Niccolò Machiavelli. Paradoksy losów doktryny*, Warszawa 1973.
6. R. Skarżyński, *Konserwatyzm*, Warszawa 1998.
7. L. Strauss, *Czym jest filozofia polityki*, [w:] tenże, *Sokratejskie pytania*, przeł. P. Maciejko, Warszawa 1998.
8. J. Szacki, *Użytki historii w doktrynie politycznej Machiavellego*, [w:] A. Tomasiak-Brzost (red.), *Niccolò Machiavelli. Paradoksy losów doktryny*, Warszawa 1973.

Zobacz także te strony:

[Polityka a moralność według Machiavellego](#)

[Ideał moralny Machiavellego](#)

[Renesans machiawelizmu](#)

Przypisy:

- [1] N. Machiavelli, *Księżę*, XVII, [w:] tenże, *Księżę; Rozważania*, przeł. W. Rzymowski, K. Żaboklicki, Warszawa 1993, s. 98.
- [2] L. Strauss, *Czym jest filozofia polityki*, [w:] tenże, *Sokratejskie pytania*, przeł. P. Maciejko, Warszawa 1998, s.93.
- [3] N. Machiavelli, *Rozważania*, II, 2, [w:] tenże, *Księżę; Rozważania*, dz. cyt., s. 260.
- [4] Na ten temat patrz: J. Szacki, *Użytki historii w doktrynie politycznej Machiavellego*, [w:] A. Tomasiak-Brzost (red.), *Niccolò Machiavelli. Paradoksy losów doktryny*, Warszawa 1973.
- [5] M. Maneli, *Machiavelli*, Warszawa 1968, s. 32.
- [6] N. Machiavelli, *Rozważania*, I, Przedmowa, dz. cyt., s. 135-136.
- [7] R. Skarżyński, *Konserwatyzm*, Warszawa 1998, s. 18-31.
- [8] Tamże, s. 29.
- [9] N. Machiavelli, *Rozważania*, I, 18, dz. cyt., s. 189-190.
- [10] K. Grzybowski, Wstęp do: N. Machiavelli, *Księżę; Rozważania*, dz. cyt., s. 26-27.
- [11] N. Machiavelli, *Rozważania*, III, 1, dz. cyt., s. 301.
- [12] Tamże, II, 2, s.259.

Łukasz Siciński

Ukończył filozofię na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Mieszka w Kanadzie.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 23-01-2006)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4563) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4563>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.
Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl